

Tamara Boras, asistent

Katedra za makroekonomiju i gospodarski razvoj
Ekonomski fakultet, Zagreb
E-mail: tboras@efzg.hr

PRIKAZ KNJIGE IVO DRUŽIĆ, RESURSI I TRŽIŠTA HRVATSKOG GOSPODARSTVA

1. SINTETIZIRANI PRIKAZ DJELA

1.1. Opseg i raspored građe

Knjiga *Resursi i tržišta hrvatskog gospodarstva* autora Ive Družića, redovitoga profesora na Katedri za makroekonomiju i gospodarski razvoj Ekonomskoga fakulteta u Zagrebu, izdanje je „Političke kulture“, Zagreb, 2004. godine. Opseg knjige je 252 stranice. Izuzme li se uvod, djelo je strukturalno podijeljeno na 3 dijela s ukupno 6 poglavlja koja opisuju hrvatske gospodarske resurse, tržišta na kojima se odvija alokacija tih resursa i efikasnost te alokacije koja se odvija putem tržišnog mehanizma. Na kraju knjige naveden je popis korištene literature koja omogućuje čitateljima proširenje znanja o iznesenoj tematici, a nakon toga slijedi popis tablica, popis slika, popis grafikona i kazalo. U tekst su uvrštene 33 tablice, 26 slika te 28 grafikona.

1.2. Analiza strukture i sadržaja djela

1.2.1. Hrvatski gospodarski resursi

Demografski kapital

U prvom dijelu knjige autor obrađuje problematiku demografskoga kapitala kao posebno osjetljiva resursa. Zbog iznimne i rastuće važnosti intelektualnoga kapitala za ekonomski rast i razvoj gospodarstva, nužno je objasniti čimbenike koji uvjetuju njegovo stvaranje, a to su demografski faktori. U skladu s tim, autor započinje prvo poglavlje objašnjavajući metode procjene i analize demografskoga kapitala, tj. analize stanovništva. Posebno se osvrće na dinamiku populacijskih promjena gdje objašnjava temeljne prirodne i mehaničke komponente populacijskih gibanja (prirodni prirast te migracije). U sklopu toga autor posebnu pozornost posvećuje definiranju pojedinačnih pokazatelja kao što su natalitet, mortalitet, fertilitet, te stope koje detaljnije opisuju promjene navedenih pokazatelja. Indikatori se potom mogu razvrstati na „pozitivne“ i „negativne“, pa se slijedom definira demografska bilanca kao i saldo demografske bilance koji služi kao pokazatelj ukupnih populacijskih gibanja.

U daljnjoj razradi teme autor se osvrće na važnost demografske analize ekonomske aktivnosti pučanstva, posebno naglašavajući važnost definiranja i strukture radnog kontingenta kao i problem oskudnosti intelektualnoga kapitala u Republici Hrvatskoj. Nakon toga navode se različite koncepcije definiranja pojma „radna snaga“ te pokazatelji ekonomske aktivnosti stanovništva. U nastavku autor analizira kretanje stanovništva u Hrvatskoj, uz isticanje problema niske stope rasta stanovništva u posljednjih 150 godina, te konstantno opadajuće stope nataliteta, koja uz gotovo konstantni mortalitet rezultira opadajućim prirodnim prirastom.

U posljednjem dijelu prvoga poglavlja autor navodi dugoročne implikacije strukturnih promjena demografskoga kapitala oslanjajući se na postojeće podatke, kao i na projekcije kretanja broja stanovnika na području bivše Jugoslavije, s posebnim naglaskom na poziciju Hrvatske u regiji.

Proizvodni kapital

U ovom poglavlju definira se i analizira kapital u proizvodnoj funkciji, tj. materijalni proizvodni resurs. Autor započinje poglavlje naglašavanjem važnosti proizvodnog kapitala, koji zajedno s demografskim kapitalom čini okvir maksimalno moguće proizvodnje. Nadalje se kroz pregled ekonomskih teorija u različitom vremenu i različitim ekonomskim sustavima (planska, tržišna ekonomija) objašnjava veza između proizvodnog kapitala i gospodarskog razvoja. Nakon danog pregleda teorija o ekonomskom rastu, autor zaključuje kako nije dovoljno samo utvrditi visinu nacionalnog proizvoda i njegovu promjenu, već pozornost treba usmjeriti ponajprije na efikasnost alokacije i iskorištenosti raspoloživih materijalnih (i ljudskih)resursa. Također upućuje i na probleme procjene proizvodnog kapitala, kao i na problem tehnološke zastarjelosti još uvijek uporabnog kapitala – što su konkretno problemi i u slučaju Hrvatske.

U nastavku se definira nacionalno (društveno) bogatstvo kao zbroj prirodnog i proizvedenog kapitala. Svaku kategoriju autor pomno raščlanjuje, definira svaki poseban element navedenih kategorija te upućuje na probleme procjene i vrednovanja pojedinih elemenata. Nakon ograničavanja proizvodnog kapitala na fiksne i obrtne fondove i njihova definiranja, autor dodatno pojašnjava kategoriju fiksnog kapitala koji, prema njegovim riječima, ima najveće značenje u industrijskom društvu, dok mu relativno značenje opada u postindustrijskim ekonomijama. Posebno se osvrće na kreiranje fiksnog kapitala (investicije), njegovo trošenje (amortizacija) i na različite metode i poteškoće vrednovanja. U ovom dijelu se također definiraju i pokazatelji uspješnosti proizvodnje, uporabe fiksnog kapitala kao i granični kapitalni koeficijenti.

U završnom dijelu ovog poglavlja autor se fokusira na hrvatski proizvodni kapital. Najprije je dana analiza dugoročnih trendova hrvatskoga proizvodnog potencijala, počevši od razdoblja između dva svjetska rata. Umjesto očekivanog procesa industrijalizacije, u Hrvatskoj je u navedenom razdoblju

zabilježen skroman rast u svim djelatnostima, a usporeni tok industrijalizacije osobito je vidljiv u dinamici fiksnih fondova. Proces ubrzane industrijalizacije započinje nakon 1950. godine, te traje do predtranzicijskog razdoblja kada dolazi do usporavanja gospodarske aktivnosti, problema zastarijevanja proizvodnog kapitala te pada konkurentnosti hrvatskih gospodarskih subjekata. Nakon toga autor se okreće analizi hrvatskoga proizvodnog kapitala u razdoblju tranzicije naglašavajući probleme njegova vrednovanja zbog turbulentnih zbivanja. Specifične situacije, kao što su proces privatizacije, promjene u koncepciji i metodologiji nacionalnih računa te Domovinski rat, onemogućile su usporedbu predtranzicijskih i tranzicijskih veličina ukupnoga proizvodnog potencijala, pa stoga, uza sve ograde, autor analizira kretanje proizvodnoga potencijala promatrajući kretanje dugotrajne imovine hrvatskih poduzetnika. Budući da je taj pokazatelj više indikativan na mikrorazini nego na makrorazini, kao korigirani pokazatelj rabi se zbroj materijalne i nematerijalne imovine poduzetnika. Na kraju autor raščlanjuje pojedine djelatnosti kako bi se stekao bolji uvid u kretanje pokazatelja u petogodišnjem razdoblju.

1.2.2. Tržišta hrvatskog gospodarstva

Tržište rada

Drugu cjelinu knjige autor započinje razmatrajući tržište rada, odmah naglašavajući kako se radi o iznimno složenu i osjetljivu segmentu svih zemalja koje su iskusile prijelaz iz planskoga u tržišno gospodarstvo, pa tako i Hrvatske. Osjetljivost tržišta rada posebno proizlazi iz različitoga vremenskog intervala formiranja funkcija ponude i potražnje za radom te brojnih posebnosti koje određuju karakter svake funkcije. U skladu s tim, autor opisuje svaku funkcija zasebno, kao i njihove odrednice.

Najprije se objašnjava funkcija potražnje za radom kao i svi čimbenici koji je definiraju. Autor nam pruža i grafički prikaz izvedene krivulje potražnje te objašnjava utjecaj svakoga definiranog faktora na krivulju, jasno razgraničavajući pojmove promjene *veličine (količine) potražnje* i promjene same *potražnje* za radom. Nadalje se autor usredotočuje na cijenu rada, kao temeljnog elementa koji određuje količinu potražnje, posebno se osvrćući na vezu tehnologije i visine nadnice kao i na vrijednost graničnoga proizvoda.

U nastavku slijedi definiranje i izvođenje funkcije ponude radne snage koja je u tradicionalnoj ekonomskoj analizi iskazana brojem radnih sati, a predstavlja svojevrstu ravnotežu između plaćenog rada i dokolice. Iako je sama ponuda rada funkcija više različitih varijabla, u grafičkome se prikazu veličina ponude prikazuje u ovisnosti o cijeni rada (dok se ostali faktori drže konstantnima) pa sama krivulja ponude radne snage poprima oblik standardno rastuće funkcije. Autor također upućuje i na specifične slučajeve kada funkcija ponude na određenim segmentima može imati i negativan nagib. No, također naglašava i činjenicu da su takve „unatrag zakrivljene ponude rada“ rijetke zbog suprotnog djelovanja efekta supstitucije i efekta dohotka i mogu se eventualno

pronaći u slučajevima slabije razvijenih zemalja ili pak u visoko sindikalno organiziranim tržištima rada razvijenih zemalja.

Nakon zasebne analize funkcija ponude i potražnje za radom, autor opisuje formiranje ravnotežne nadnice na tržištu rada sučeljavanjem navedenih dviju funkcija. Također objašnjava utjecaj promjene cijene rade na promjene u veličini ponude i potražnje, kao i utjecaj endogenih varijabla na ravnotežnu nadnicu i zaposlenost. Da bi se bolje pojasnila kretanja na tržištu radne snage u situacijama istodobnih promjena i ponude i potražnje za radnom snagom, autor uvodi i pojašnjava pojmove *elastičnosti* (cjenovna elastičnost ponude i potražnje za radom).

Nadalje autor upućuje na specifičnosti tržišta rada, što se u prvom redu odnosi na nemogućnost standardizacije tržišta radne snage ponajviše zbog heterogene prirode ponude (različite kvalifikacije, iskustvo, preferencije radnika, niža mobilnost faktora rada u odnosu na robne faktore itd.). Autor se posebno osvrće na važnost sindikata u stalnim pritiscima na povećanje cijene rada (posebice u 50-im i 60-im godinama prošloga stoljeća) te opisuje uzroke nezaposlenosti, siromaštva, nejednakosti i diskriminacije koji, uz inflaciju, predstavljaju temeljne uzročnike nestabilnosti u tržišnim gospodarstvima. Također se analizira i uloga stabilizacijskih programa na tržištu rada, usredotočenih na makroderregulaciju (agregatna potražnja) i mikroderregulaciju (restrukturiranje tržišta faktora), te se uvodi pojam „*atipični rad*“ kojim se nastoji riješiti problem visoke nezaposlenosti.

U zadnjem dijelu trećega poglavlja autor se fokusira na tržište rada u Hrvatskoj, ističući kako je pod snažnim utjecajem globalizacije i ostalih egzogenih, ali i endogenih faktora. Prema autorovim riječima, endogeni faktori¹ imaju odlučujući utjecaj na formiranje kretanja na tržištu radne snage, no također su vrlo važni i egzogeni činitelji² koji su često zanemareni i izostavljeni iz analiza zbivanja na tržištu rada. Posebno ograničenje za sva tranzicijska gospodarstva, pa tako i hrvatsko, predstavlja sama gospodarska struktura u kojoj prevladava većinom teška i prerađivačka industrija te interna kompatibilnost takvih gospodarstava koja pojačava međusobnu konkurenciju pri proboju na europsko tržište. Proces tranzicije, koji karakterizira ponajprije pad industrijske proizvodnje, imao je negativan učinak na tržište rada koje je u 1990-im godinama suženo za 30 – 40% u svim tranzicijskim zemljama. Rješenje problema strukturne nezaposlenosti autor vidi u obustavljanju procesa deindustrijalizacije, tj. obnovom industrijskoga sektora koji će rezultirati rastom zaposlenosti. Navodeći tržišna ograničenja s kojima se susreću tranzicijske zemlje, autor ističe važnost članstva tih zemalja u CEFTA-i zbog mogućnosti usklađivanja

¹ Pod endogenim faktorima podrazumijevaju se demografski trendovi koji utječu primarno na ponudu rada i srednjoročno razvojno-gospodarski procesi koji oblikuju potražnju za radom

² Podrazumijeva ponajprije globalizaciju, tj. zbivanja u Europi (Europskoj uniji) i utjecaj tranzicijskoga okruženja (srednjoeuropska i istočnoeuropska gospodarstva) na hrvatsko tržište rada.

gospodarskoga sustava i ekonomske politike što bliže standardima Europske unije uz manje troškove.

Potražnja za radom u Hrvatskoj prikazana je veličinom tržišta rada, tj. brojem zaposlenih. Najveće poteškoće u analiziranju trendova proizlaze iz definiranja „zaposlenosti“ te brojnih konceptijskih i metodoloških promjena, posebice u tranzicijskom razdoblju kada je cilj metodoloških promjena bio umjetno proširiti kategoriju zaposlenosti. Posebno otegotnu okolnost u analizi čini prijelaz s Jedinstvene klasifikacije djelatnosti na Nacionalnu klasifikaciju djelatnosti (1997.) jer ne postoji mogućnost preračunavanja pa samim tim ni uspoređivanja podataka prije promjene metodologije i nakon nje. Autor navodi činjenicu da je broj zaposlenih dosegno svoj maksimum u 1987. godine i od tada kontinuirano pada, no zbog neusporedivih podataka nije moguće definirati točan iznos smanjenja. Dodatan uvid u negativne trendove na tržištu rada pruža sektorska struktura gdje je vidljivo smanjenje zaposlenih u ključnim djelatnostima kao što su industrija i građevinarstvo, ali i djelatnostima poljoprivrede i turizma koje su smatrane ključnima za razvitak Hrvatske kao turističke te investicijski privlačne destinacije.

Na kraju trećega poglavlja autor daje analizu ponude radne snage, koja uz određena ograničenja može biti aproksimirana brojem nezaposlenih koje pruža Hrvatski zavod za zapošljavanje. Analiza jasno pokazuje konstantni višak ponude rada nad potražnjom, a osobito zabrinjava činjenica da visoka stopa nezaposlenosti nije posljedica kratkoročne neravnoteže, već upućuje na dugoročnu neravnotežu s negativnom dinamikom. Provedene su različite analize nezaposlenosti (prema dobnoj strukturi, kvalifikacijskoj strukturi, dužini radnog staža) no rezultati nisu ekonomski objašnjivi. S druge strane, demografski i migracijski činitelji kontinuirano smanjuju pritisak na tržište rada i trebali bi rezultirati smanjenjem stope nezaposlenosti, no negativna je tendencija i dalje izražena. Stoga autor upućuje na nužnost dublje analize strukturnih poremećaja ekonomske aktivnosti i ponovno naglašava važnost reindustrijalizacije hrvatskoga gospodarstva koja bi potaknula ekspanziju uslužnoga sektora, što bi srednjoročno trebalo rezultirati pozitivnim kretanjima na hrvatskome tržištu rada.

Tržište kapitala

U ovome se poglavlju autor bavi analizom tržišta kapitala ističući da će pojam „kapital“ podrazumijevati kapital u svom financijskom, tj. monetarnom iskazu. Budući da je samo tržište prilično kompleksno, autor ga nastoji slikovito opisati kao klackalicu kojoj krajnje točke čine ponuda i potražnja, s uporišnim točkama koje su zapravo instrumenti i institucije tržišta kapitala. S obzirom na složenost i različite načine podjele tržišta kapitala na uže segmente, autor ograničava raščlambu na poduzetničko i financijsko tržište kapitala radi jednostavnijeg definiranja i analize tržišnoga mehanizma.

Definirajući poduzetničko tržište kapitala, autor posebno ističe njegovo glavno obilježje: pronalaženje rentabilne uporabe kapitala, tj. ulaganje slobodnih

sredstava u projekte koji će donijeti veći povrat nego ulaganje tih istih sredstava u „sigurne oblike“ ulaganja. Iz toga proizlazi i drugo važno obilježje, a to je spremnost prihvaćanja rizika pri ulaganju, koje potencijalno može donijeti i tržišni neuspjeh. Zbog toga autor prije svega analizira pojmove rizika i povrata na uložena sredstva objašnjavajući pri tome vezu između ukupne (bruto) stope povrata, kamatne stope, stope amortizacije i neto stope povrata, tj. profita. Nadalje se autor bavi analizom efikasnosti kapitala, i to ponajprije definirajući koeficijent efikasnosti kapitala uvođenjem pojmova sadašnje vrijednosti i diskontiranja te pri tome upućuje na važnost pravilnog određivanja kamatne stope na uložena sredstva. Također se ističe i važnost granične efikasnosti kapitala kao mjere isplativosti određenog ulaganja. U konačnici autor obrađuje problematiku ponude i potražnje na poduzetničkome kapitalnom tržištu, analizirajući svaku funkcija zasebno, zatim objašnjavajući situaciju ravnoteže kao i promjene ravnoteže u pojedinim situacijama.

U dijelu koji opisuje financijsko tržište kapitala, autor uvodi pojam „ostalih sudionika“ i potencijalnih investitora, koji na temelju kamatne stope donose odluke o ulaganju svojih slobodnih sredstava u poduzetničke projekte. Dakle, kamatna se stopa smatra okosnicom tržišta kapitala jer na osnovi njezine visine pojedinci odlučuju koliki će dio raspoloživoga dohotka iskoristiti u ulagačke svrhe, a koliki dio će držati u gotovu novcu potrebnu za svakodnevne transakcije. U nastavku autor definira potražnju za novcem kao funkciju razine transakcija (tekućeg dohotka) i kamatne stope te ponudu novca kao funkciju koja je pod utjecajem odluka središnje banke. Također se analizira i stanje ravnoteže te efekta promjena modelskih varijabla na ekvilibrijsku kamatnu stopu.

Prema autorovim riječima, hrvatsko tržište kapitala još je uvijek u inicijalnoj razvojnoj fazi, no njegovu konstruiranju u tranzicijskome razdoblju posvećen je velik dio četvrtoga poglavlja. Prijelazom iz planskoga u tržišno gospodarstvo javila se potreba za brojnim reformama sustava rasi ustrojavanja suvremenoga tržišta kapitala, počevši od reforme monetarnoga sustava, kao i cijeloga bankarskog sustava. Sam privatizacijski model u Hrvatskoj odvijao se kroz dvije etape – privatizaciju i pretvorbu, te se u knjizi prvo analizira pretvorbena etapa. Cilj pretvorbe bio je prodajom vlasničkih udjela transformirati neodređeno društveno vlasništvo u određeni oblik (privatno ili državno). Sam pretvorbena model provodio se u četiri varijante (otkup, dokapitalizacija, pretvaranje duga u ulog te prijenos dionica i udjela državnim fondovima) i u dva tijeka (formalnopравни i financijski). Ovdje autor opisuje svaku varijantu naglašavajući kako se financijski tijek odvijao izrazito sporo, za razliku od formalnopravnog tijeka pretvorbe.

U nastavku autor opisuje tijek procesa privatizacije kojom je trebao biti okončan proces vlasničke transformacije. Etapa konačne vlasničke transformacije započinje 1995. godine, no česte promjene zakonskih akata i organizacijskog ustroja rezultirale su netransparentnošću privatizacijskoga procesa. Otegotna je okolnost za analizu i činjenica da svaki od modaliteta ima „submodalitete“ koji su se nerijetko preklapali, što je znatno otežalo analizu. Autor se posebno osvrće na

definiranje i objašnjavanje uloge Hrvatskoga fonda za privatizaciju (HFP) i navodi kako se privatizacija portfelja u posjedu HFP-a odvijala u dva submodela – prodaja zainteresiranim kupcima i kuponska privatizacija. Dodatno se analizira kuponska privatizacija (osnovna obilježja, specifičnosti u RH, realizacija, PIF-ovi i uspješnost), a nakon toga se autor ponovno osvrće na privatizaciju portfelja HFP-a, uz objašnjenje kako kuponska privatizacija jest modalitet privatizacije portfelja HFP-a, no zbog određenih specifičnosti potrebna je izdvojena analiza. Ovdje se također ističe kako ni u ovom modelu privatizacije formalnopravni i financijski tijek nisu usklađeni. Autor također navodi i ostale okolnosti koje su dovele do situacije gdje, u konačnici, privatizacija nije rezultirala očekivanim učincima. Posebno se opisuje situacija propadanja „malog“ dioničarstva, gdje dioničari zbog nepodmirenja otplatnih rata gube vlasnička prava nad dionicama pa su ih prisiljeni „vratiti“ u vlasništvo HFP-a, a također se opisuju i problemi, kao i uzroci problema velikih dioničara, koji nakon proživljene krize vraćaju cijela poduzeća u HFP. Nadalje se opisuje kako su sva ta nepovoljna kretanja negativno utjecala na vrijednost državnoga portfelja, koja je u tranzicijskome razdoblju višestruko smanjena.

Posebno je istaknut i proces privatizacije hrvatskoga bankarskog sustava, a autor navodi i apsurdne u tom procesu: prvi je da najveći komitentidružnici postaju vlasnici, a drugi se odnosi na mogućnost banaka da revaloriziraju svoje plasmane komitentima. Autor je također i mišljenja da je HNB vodila neadekvatnu politiku (umjesto tržišno orijentirane neutralne politike vođena je selektivna monetarna politika i politika „mekih“ zajmova) pa je, umjesto suzbijanja, dodatno produbila bankarsku krizu. Cjelokupni troškovi sanacije i rehabilitacije banaka, koje snose porezni obveznici, procijenjeni su na 13 milijarda USD. Proces sanacije banaka završen je prodajom rehabilitiranih banaka inozemnim ulagačima, te se procjenjuje kako se 90% hrvatskoga bankarskog sustava nalazi u posjedu inozemnih ulagača. Također se, uz privatizaciju banaka, opisuju i privatizacija javnih poduzeća koja se, načelno, odvijala po istome modelu kao i pretvorba poduzeća, uz javnu dražbu, no u stvarnosti se ovaj model odvijao netransparentno i uz brojne nelogičnosti.

Na kraju četvrtoga poglavlja autor zaključuje kako hrvatsko tržište kapitala ne zaostaje u bitnim elementima za procesima u uspješnijim tranzicijskim zemljama, no upućuje na procese koji priječe njegovu učinkovitost: prvi je devastacija realnoga sektora hrvatskoga gospodarstva (posebice industrije), što je za posljedicu imalo odljev kapitala iz realnoga u financijski sektor, dok se drugo ograničenje odnosi na volatilnost hrvatskoga tržišta kapitala (nizak promet, kapitalizacija, mogućnost špekulacija). Stoga autor smatra kako će ključnu ulogu u budućem razvoju tržišta kapitala imati sposobnost implementacije institucionalne regulative s jedne strane, kao i transparentnost privatizacijskoga procesa s druge.

1.2.3. Efikasnost (tržišne) uporabe oskudnih resursa

Dugoročne razvojne performanse hrvatskoga gospodarstva

U trećem dijelu knjige opisuje se efikasnost (djelotvornost) tržišnoga mehanizma u alokaciji oskudnih sredstava raščlambom hrvatskih gospodarskih zbivanja u dugom roku. Autor na samom početku poglavlja objašnjava kako će djelotvornost biti analizirana promatranjem pokazatelja na makrorazini (BDP, zaposlenost, cijene i odnosi s inozemstvom koji su predstavljeni pokrivenošću uvoza izvozom), a upućuje i na probleme mjerenja zbog nedostupnosti vremenskih serija za određene pokazatelje. Analiza započinje opisivanjem glavnih gospodarskih trendova u 20. stoljeću i provodi se prije svega promatranjem kretanja BDP-a, broja stanovnika i zaposlenosti. Ovdje autor naglašava postojanje čestih promjena u metodologiji mjerenja gospodarskoga napretka zbog promjena državno-pravnih okvira koje je Hrvatska iskusila tijekom stogodišnjega razdoblja. Analiza hrvatskog BDP-a (u stalnim USD iz 1990.) daje rezultat kako je, u stoljetnome razdoblju, hrvatski BDP uvećan gotovo devet puta, s prosječnom godišnjom stopom rasta 2,19%. No, ukoliko se analiza tijekom 20. stoljeća podijeli na kraća razdoblja, uočljive su snažne oscilacije i visok raspon ekstremnih vrijednosti, te se, zapravo, 20. stoljeće može podijeliti na 2 jednaka dijela: 50 „mirnih godina“ u kojima je Hrvatska proživljavala snažnu ekspanziju, te 50 godina koje su obilježene negativnim i nultim stopama rasta (razdoblja ratova i kriza). Ovdje autor iznosi tvrdnju kako je, u hrvatskom slučaju, regres jednako legitiman kao i progres pa navodi potrebu međunarodne poredbe kako bi se dodatno istaknula pojedina razdoblja u kojima se Hrvatska kreće u skladu s razvojnim trendovima razvijenih zemalja, tj. razdoblja u kojima su hrvatski trendovi oprečni razvijenomu svijetu.

U nastavku je dana usporedba dinamike i razine razvijenosti na primjeru Hrvatske i SAD-a u 20. stoljeću. Analiza pokazuje da je između Hrvatske i razvijenih zemalja na početku 20. stoljeća postojao razvojni jaz koji je smanjen u 1970-im godinama, no na kraju stoljeća je dodatno produbljen te se, u najboljem slučaju, Hrvatska u relativnoj usporedbi s razvijenim gospodarstvima nalazi tamo gdje je bila i na početku stoljeća. U usporedbi hrvatskoga i američkoga gospodarstva s pomoću relativnih pokazatelja, očekivano je bilo da će Hrvatska, zbog manje „baze“, tj. volumena BDP-a, na početku ostvariti više stope rasta. No, analiza je pokazala da se američko gospodarstvo razvijalo četiri puta brže od hrvatskoga u 20. stoljeću, a dinamika je posebno poremećena 1940-ih godina te je nakon toga Hrvatskoj bilo potrebno 40 godina kako bi uhvatila „korak“ s američkim gospodarstvom. Analizirajući BDP per capita dolazi se do sličnih zaključaka glede produbljiivanja razvojnoga jaza – na početku stoljeća američki BDP per capita veći je od hrvatskoga 4,49 puta, zatim se ta razlika smanjuje u 1980-im godinama na 3,18 puta. Zbog kriza i ratova koji su nastupili, jaz se produbljuje te je na kraju stoljeća američki BDP per capita čak 5,78 puta veći od hrvatskoga. Autor također naglašava važnost dvaju pokazatelja u Hrvatskoj – gubitka razvojne dinamike i posebno niske participacije radne snage koja je kriterij za svrstavanje Hrvatske u „razvojne katastrofe“, što je osobito

zabrinjavajuće. Iako se niska participacija radne snage u ukupnome stanovništvu može povezati s procesom deindustrijalizacije, autor drži da su hrvatski razvojni potencijali realno u podzaposlenim resursima – prema procjenama postoji neiskorišteni radni potencijal od milijun ljudi. Autor također naglašava kako bi se ubrzani rast mogao postići politikom pune zaposlenosti, pri sadašnjoj razini opremljenosti proizvodnim kapitalom.

Nadalje se u zasebnom potpoglavlju analizira razdoblje poslije Drugoga svjetskog rata, točnije od 1950. do 2000. koje većim dijelom karakterizira proces industrijalizacije, točnije „zakašnjenje“ industrijalizacije jer je Hrvatska u taj proces ušla sa zakašnjenjem 100 – 150 godina u odnosu na razvijene zemlje, no koristeći njihova iskustva (spill-over) uspjela je dvostruko brže prijeći razvojni put (30 do 40 godina), te je 1970-ih godina postala srednje razvijena industrijska zemlja. Samo razdoblje industrijalizacije (1952. – 1980.) smatra se razvojno najuspješnijim razdobljem u 20. stoljeću gdje je zabilježen rast svih promatranih varijabla. Tako su zabilježene prosječne godišnje stope rasta BDP-a 6,7%, BDP-a per capita 6,1%, zaposlenosti 4% te proizvodnosti rada 2,6%, dok je i inflacija bila relativno niska. Nešto slabije rezultate imala je jedino pokrivenost uvoza izvozom. Autor se u nastavku osvrće na problem odabira bazne godine ili razdoblja pri analizi gospodarskih kretanja i zbog toga uvodi pojam periodizacije, tj. petogodišnjih planova (razdoblja). Na taj način raščlanjuje promatrano razdoblje na nekoliko podrazdoblja ističući obilježja svakoga od njih, posebno naglašavajući razdoblje drugoga petogodišnjeg plana (1957. – 1961.) koje se drži najuspješnijim jer je to jedino petoljeće u kojem je plan ostvaren u kraćem roku od predviđenoga i stopa rasta iznosila je preko 10%.

Rast između stagnacije i recesije

U posljednjem dijelu knjige opisuju se gospodarska kretanja u posljednja dva desetljeća 20. stoljeća koja su obilježena negativnim i nultim stopama rasta. Autor analizu dijeli na dva jednaka dijela, razdoblje stagnacije i urušavanja gospodarskoga sustava 1980. – 1990., te zadnje desetljeće (1990. – 2000.) koje je većinom obilježeno ratom i ratnim posljedicama. U prvome razdoblju hrvatsko gospodarstvo gubi razvojni zamah i ulazi u razdoblje negativnih stopa rasta i proizvodnosti rada. Usprkos stabilizacijskom programu, inflacija snažno raste i doseže godišnje stope od blizu 150%, stoga je ovo razdoblje obilježeno stagflacijom. Zanimljiva je pojava rasta izvoza u situaciji stagnacije proizvodnje i pada konkurentnosti gospodarstva, što autor objašnjava sniženjem izvoznih cijena i domaće potražnje (povećanjem domaćih cijena), tj. spiralom devalvacije i inflacije. Autor također navodi kako se ovo desetljeće može podijeliti na dva razdoblja: 1981. – 1985. u kojem se naziru trendovi usporavanja ekonomske aktivnosti i zahuktavanja inflacije te druga polovica 80-ih godina kada se već prepoznaju elementi gospodarskoga kraha, a hiperinflacija izmiče kontroli, čemu su posebno pridonijeli upadi u monetarni sustav (ilegalno tiskanje novca) u Beogradu. Smatra se da je krizi u 80-im pridonijela i faza industrijalizacije, koja

je imala oportunitetne troškove ponajprije u sektorskoj neravnoteži izazvanoj snažnom deagrarizacijom, što je za posljedicu imalo spor rast proizvodnosti faktora kao i smanjenje konkurentnosti hrvatskih tvrtki na međunarodnim tržištima. Među ostalim negativnim posljedicama ubrzane industrijalizacije navode se i visoke stope inflacije, narušena gospodarska struktura, narušena struktura proizvodnoga kapitala, manjak obrtnoga kapitala, nelikvidnost, rast zaduženosti te višestruka povećanja bankarskih kamatnih stopa.

Posljednje desetljeće 20. stoljeća obilježeno je ratnim zbivanjima pa je to, posljedično, razdoblje s teškoćama u ekonomskom razvoju s većinom negativnih prosječnih godišnjih vrijednosti makroekonomskih varijabla. Tako u desetogodišnjem razdoblju 1990. – 2000. prosječna godišnja stopa rasta i rasta stanovništva poprima vrijednost oko -1%, pokrivenost uvoza izvozom smanjuje se na 50%, inflacija je oko 93%, a posebno je zanimljiva negativna stopa rasta zaposlenosti (-2,76%) jer je za ratna razdoblja karakteristična puna zaposlenost faktora rada. Ovo se razdoblje također može promatrati odvojeno: u prvih 5 godina izraženi su nepovoljni makroekonomski trendovi zbog ratnih operacija, s inflacijom preko 500% godišnje. Razdoblje od 1996. razdoblje je znatnog oporavka, pozitivnih stopa rasta BDP-a (osim 1999. godine) te niske inflacije. U ovom desetljeću posebno valja istaknuti učinke stabilizacijskoga programa koji je uspješno rezultirao dezinflacijom, i to ponajprije primjenom politike „tvrdih budžetskih ograničenja“ te reformama poreznoga sustava. Naposljetku autor navodi oportunitetne troškove tranzicije koje svrstava u dvije skupine: oportunitetni troškovi privatizacije (ekonomska neefikasnost modela privatizacije i posljedična uspostava sustava „rentijerskog“ umjesto suvremenoga poduzetničkog kapitalizma) i oportunitetni troškovi stabilizacije (rastuća eksterna zaduženost, usporavanje rasta, rastuća nezaposlenost, pad konkurentnosti gospodarstva na međunarodnom tržištu, financijska nestabilnost). Autor završava knjigu iznošenjem mišljenja kako je posljednjih 25 godina 20. stoljeća u potpunosti razvojno izgubljeno i da je u tom razdoblju Hrvatska izgubila korak s razvijenim gospodarstvima te osobito naglašava važnost preispitivanja i redizajniranja razvojne politike i strategija.

2. KRITIČKA OCJENA DJELA

2.1. Naslov

Dva osnovna obilježja naslova su jasnoća i jezgrovitost. Naslov jasno definira i uokviruje osnovnu tematiku koje se autor striktno drži.

2.2. Aktualnost sadržaja

Kako je već navedeno, u knjizi se obrađuju resursi i tržišta koje autor smatra ključnima za razvoj hrvatskoga gospodarstva. Mišljenja sam da je većina problema hrvatskoga gospodarstva jasno opisana uz slikovite primjere i da je

sadržaj djela zanimljiv i aktualan. Iako je knjiga napisana prije šest godina, smatram da se određeni analizirani problemi (koji su posebno kočili razvoj gospodarstva) mogu prepoznati u današnjoj situaciji u Hrvatskoj, što se posebice odnosi na problem ljudskog kapitala te visoke nezaposlenosti.

Posebno bih se osvrnula na poglavlja koja se dotiču demografskoga kapitala i tržišta rada jer su me osobito zaintrigirala. Glede prirodnog kretanja stanovništva svi su pokazatelji jasno definirani i opisani, no smatram da bi također bilo dobro uz neke od najvažnijih pokazatelja pružiti brojčani primjer. Iako je vrlo opsežan pregled prirodnog kretanja stanovništva dan u tablici 1.2 (stranica 45), smatram da nedostaje eventualni grafički prikaz kojim bi čitatelj vizualno mogao snažnije doživjeti problem opadajućeg prirodnog prirasta o kojem se govori, posebice zbog toga što analiza obuhvaća duže razdoblje (1946. – 2000.). Također bi bilo posebno zanimljivo ukratko navesti neke od mjera i prijedloga za poticanje pronatalitetne politike.

U dijelu knjige gdje se opisuje tržišta rada osobito sam zadovoljna definiranjem i izvođenjem funkcija ponude i potražnje, definiranjem faktora koji ih determiniraju te grafičkim prikazima koji su jasni i objašnjeni primjerima. U potpoglavlju koje opisuje obilježja tržišta rada u Hrvatskoj obrađuje se problem definicije zaposlenosti i nezaposlenosti i brojnih problema zbog metodoloških i konceptijskih promjena, no pomalo mi je nejasno tko spada u kategoriju „nezaposlenih“ – tu prije svega mislim na pitanje koliko dugo osoba treba aktivno tražiti posao da bi se mogla uvrstiti u „nezaposlene“ ili „nezaposlena“ postaje automatski prijavljivanjem na Zavod za zapošljavanje. Iako se načelno slažem s autorom kako je u hrvatskim prilikama Zavod za zapošljavanje još uvijek najbolji izvor podataka, jer smatram da su podaci vjerodostojniji od rezultata anketa o nezaposlenosti, istaknula bih određene manjkavosti. Prvim problemom smatram činjenicu kako velik broj pojedinaca koji su evidentirani kao nezaposleni uopće ne traže posao ili pak rade „na crno“ i primaju naknade Zavoda opterećujući na taj način državni proračun. Drugi problem vidim u tome da evidencija ne obuhvaća jedan veliki dio mladih ljudi koji nakon završenog školovanja po prvi put traže posao. Naime, praksa je bila takva da mlada nezaposlena osoba putem Zavoda za zapošljavanje (osim pomoći u traženju posla) ostvaruje pravo na primarnu zdravstvenu zaštitu pa su stoga pojedinci bili „prisiljeni“ evidentirati se kao nezaposleni. Unatrag nekoliko godina HZZ i Zavod za zdravstveno osiguranje odvojeno funkcioniraju pa za stjecanje prava na zdravstveno osiguranje osoba ne mora biti prijavljena u evidenciju nezaposlenih osoba Hrvatskoga zavoda za zapošljavanje. U skladu s ovim, mislim da bi se u eventualnom reizdanju knjige ovakvim metodološkim problemima mogla posvetiti pozornost, kao i području „sive ekonomije“.

U poglavlju knjige gdje se obrađuje pojam proizvodnoga kapitala autor uistinu opširno i detaljno definira sve oblike ne samo prirodnog, nego i proizvodnog kapitala. S obzirom da autor daje opsežnu raščlambu svake od kategorija, smatrala bih poželjnim dodatnu grafičku raščlambu kako čitatelja ne bi zbunili neki od „sličnih“ pojmova. U dijelu knjige koji govori o tržištu kapitala, autor jasno i nadasve objektivno razjašnjava

procesu pretvorbe i privatizacije što smatram izvrsnim jer sam se inače susretala s politički obojenim tekstovima na tu temu.

Posljednju cjelinu knjige čine opsežne analize gospodarskih kretanja gdje autor jasno objašnjava uzroke i posljedice dajući sve serije podataka u preglednim tablicama i grafičkim prikazima. U raščlambi 20. stoljeća na desetljeća ekspanzije i recesije, unutar petoga poglavlja, svako od razdoblja je zasebno analizirano osim razdoblja 1980. – 1990. pa sam, čitajući, pomislila da neće biti govora o njemu. Zapravo je cijelo posljednje, šesto poglavlje posvećeno razdoblju krize i rata (1980. – 2000.), no mislim da bi bilo poželjno unaprijed obavijestiti čitatelja kako će se dotično poglavlje zasebno obraditi.

2.3. Terminologija, stil i jezik

Terminologija rabljena u knjizi je razumljiva i jednostavna, a stil jasan i logičan. Koristeći stilske figure i posebno zanimljive usporedbe, autor uspijeva slikovito predočiti ono o čemu piše te zaintrigirati čitatelja. Jezik je prilagođen ciljanoj populaciji, jezgrovit i stručan. Glavnim obilježjem ovog djela smatram izvrsnu sustavnost jer su dijelovi knjige strukturirani u jedinstvene i logičke cjeline koje se sasvim prirodno nadovezuju jedna na drugu. Samom razumijevanju tematike bitno pridonose tablice i grafički prikazi koji se u knjizi nalaze.

2.4. Literatura

Na kraju knjige dan je veoma opsežan popis literature, točnije, 122 stavke kojima se autor koristio u izradi ovog djela. Preciziranjem osoba čije stavove navodi, autor jasno definira i iz kojih izvora ih je preuzeo pa ovolika količina literature može biti iznimno korisna istraživačima koje ova problematika zanima.

3. ZAKLJUČAK

Zaključak kao posljednja cjelina u knjizi ne postoji, no nema ni potrebe za njim jer je svako poglavlje uokvireno tako da ima svoj početak i kraj, gdje autor čitatelja prvo uvodi u tematiku, a završava zaključcima na primjeru Hrvatske. Smatram da je velika važnost ovog djela u autorovu trudu uloženu u prikupljanje i analizu podataka, koji su tijekom vremena bili podložni brojnim metodološkim promjenama pa su samim tim bili i neusporedivi. Prilagođavanjem podataka i svođenjem na usporednu veličinu (gdje se to moglo), dobivene su analize kretanja najvažnijih makroekonomskih varijabla u dužem razdoblju pa se mogu uočiti i neki problemi koji su već duže prisutni u Hrvatskoj. Knjiga nije udžbenik na preddiplomskom studiju, no svakako može biti vrlo korisna studentima koje dodatno zanima ova tematika pa stoga smatram da ima veliku praktičnu vrijednost.